

שיעור 11: חשיד אממונא - ההוא רעיא (ה,א)

הצגת סוגיית הגמרא

בסוגיית הגמרא (ה, א) מובא מעשה שהיה :

'ההוא רעיא דהוו מסרי ליה כל יומא חיותא בסהדי. יומא חד מסרו ליה בלא סהדי. לסוף אמר להו: לא היו דברים מעולם. אתו סהדי אסהידו ביה דאכל תרתני מינייהו.

אמר רבי זירא: אם איתא לדרבי חייא קמייתא - משתבע אשאר.

אמר ליה אביי: אם איתא משתבע? והא גזלן הוא!

אמר ליה: שכנגדו קאמינא.

השתא נמי דליתא לדרבי חייא נחייביה מדרב נחמן, דתנן: מנה לי בידך, אין

לך בידי - פטור. ואמר רב נחמן: משביעין אותו שבועת היסת.

דרב נחמן תקנתא היא, ותקנתא לתקנתא לא עבדינן.

ותיפוק ליה דהוה ליה רועה, ואמר רב יהודה: סתם רועה פסול.

לא קשיא - הא דידיה, הא דעלמא. דאי לא תימא הכי, אנן חיותא לרועה

היכי מסרינן? והא כתיב 'לפני עור לא תתן מכשול'! אלא חזקה אין אדם

חוטא ולא לוי'.

הגמ' מספרת שהיו מקפידים למסור לרועה כל יום בעדים. לכאורה, המטרה בכך היתה שהרועה לא יוכל לכפור. ואכן רק כשקרה ולא הפקידו לו בעדים, הרועה ניצל את ההזדמנות וכפר. אולם, תוסי' מקשים על כך: קיי"ל שאם הלווהו בעדים אין צריך לפורעו בעדים, אז מה התועלת בהפקדה בעדים? תוסי' מתרצים: אם התנה מתחילה כשהפקיד אצלו בעדים שלא יפרענו אלא בעדים, אז אינו נאמן לומר שפרע, אלא אם מביא עדים שפרע לו, וצ"ל שזה המקרה אצלנו - שהתנו.

הנ"י מעיר שהיה בסוגיא מקום לסברא הפוכה: אם תמיד מסרו לרועה בעדים, והיום טענו שמסרו לו ללא עדים והוא טוען להד"מ - אולי הרועה נאמן. אדרבה, אולי אפילו נחשוש שהעדים שבאו אח"כ והעידו דאכל תרתני מינייהו לא בדיוק דקדקו של מי החיות האלה - קמ"ל שלא.

בכל אופן, אומרת הגמרא: אם איתא לדר' חייא קמייתא - ישבע. כפי שלמדנו, ההיגיון של ר' חייא הוא שגם עדים יכולים לשמש כרגליים לדבר, ולכן הרועה צריך להישבע שבועת מובמ"ק.

שואל על זה אביי: כיון שהעדים העידו כאן שהוא אכל תרתני מינייהו, הרי הוא גזלן, וגזלן פסול לשבועה! הרי הוא אכל דברים שהפקידו אצלו, וכשם שהוא לא מפחד לגזול - נחשוש שהוא גם לא מפחד להישבע.

מי נחשב חשוד על השבועה

הסוגיא כאן סוברת בפשטות שגזלן פסול לשבועה, ואילו הגמ' בעמ' הבא דנה באריכות האם 'חשיד אממונא חשיד אשבועתא'. על מה מתבססת הסוגיא כאן?

כפי שרואים בתשובה של ר' זירא, הדיון כאן מבוסס על המשנה בשבועות (מד, ב) שיש דין 'שכנגדו חשוד על השבועה', שגורם לכך שבמקום שהנתבע יישבע וייפטר התובע נשבע ונוטל.

המשנה (שבועות ז, ד) מפרשת מי נקרא חשוד על השבועה:

'שכנגדו חשוד על השבועה - כיצד? אחת שבועת העדות ואחת שבועת הפקדון ואפילו שבועת שוא. היה אחד מהן משחק בקוביא ומלוה ברבית ומפריחי יונים וסוחרי שביעית - שכנגדו נשבע ונוטל'.

מוזכרים במשנה שני סוגים של חשודים:

הסוג הראשון כולל אנשים שנשבעו לשקר שבועת העדות או שבועת הפקדון, ואפי' שבועת שווא – זה דין מאוד ברור, שכן בכל המקרים האלה התברר שמוסד השבועה קל בעיני הנתבע, ולכן אין לו נאמנות בשבועה.

אבל הסוג השני כולל גם אנשים שהיתה להם בעיה בתחום הממוני, אנשים שעברו על איסור גזל, ואפי' רק על איסור גזל מדרבנן, וגם במצבים אלו חוששים שבשביל לגזול שנית הם יבואו גם להישבע לשקר. אומרת המשנה: כיון שהנתבע חשוד על השבועה תיקנו חכמים שהתובע ישבע ויטול.

מקשים תוס': 'אמאי לא אמרינן מתוך שלא יכול להישבע משלם?' – יש כלל²⁰⁰ 'מתוך שאינו יכול להשבע - משלם'.²⁰¹ משמעות הכלל היא שאם יש נתבע שמחוייב שבועה והוא לא יכול לקיים את חובתו להישבע, אז הוא מחוייב לשלם. אם כן, מדוע חכמים תיקנו כאן שהתובע צריך להישבע כדי לקבל את התשלום, ולא השאירו על דין התורה?

עוד קשה: מצאנו מקומות שחכמים לא תיקנו היפוך שבועה, והשאירו את הדין של מתשאל"מ. לדוג': בנסכא דר' אבא (שבועות לב, ב). הדין שם הוא 'מתוך' ולא 'שכנגדו'. כך גם במקרה שתבעו מאה, ואמר הנתבע 'חמשין ידענא וחמשין לא ידענא' (שבועות מז, א) - גם שם הדין הוא 'מתוך' ולא 'שכנגדו', וצריך להבין מה סברת החילוק?

מתרצים תוס': דין 'מתוך' – בשאינו חשוד, דין 'שכנגדו' – בחשוד.

קיימים שני הסברים בתוס' לחילוק הזה:

א. דין 'שכנגדו' הוא תקני"ח, שהסיבה שלה היא שאם תאמר שלחשוד יהיה תמיד דין מתשאל"מ - לא שבקת חיי לחשודים (כי כולם יעשו איתם עסק שיגרום להם לחיוב שבועה, ואז יתבעו אותם סכום גבוה ומתוך שהחשודים לא יוכלו להישבע הם ישלמו), לכן תיקנו שתובע לא יוכל להוציא מחשוד ללא שבועה.

נקודת המוצא של תוס' בתירוץ הזה היא שיש לחשוד מדאו' דין 'מתוך', אלא שחכמים חסו על הנתבע ותיקנו שכנגדו ישבע ויטול.

²⁰⁰ הנתון אמנם במחלוקת אמוראים בשבועות מז, אך להלכה מכריעים כך.

²⁰¹ בפשטות, דין זה הוא מדאו'. ע"י קצות עה, יא.

ב. לפי התירוץ השני של תוס' לחשוד אין דין 'מתוך', כי רק מי שלא יודע נקרא **אינו יכול** להישבע, אבל החשוד הרי יודע ויכול להישבע. הוא גם רוצה להישבע, אלא שאנחנו מפריעים לו בגלל החששות שלנו, לכן א"א להוציא ממנו בלי לתקן שבועה ל'שכנגדו'.²⁰²

בעצם - לפי התירוץ הראשון תקנת 'שכנגדו' היא לטובת החשוד. לעומת זאת, לפי התירוץ השני תקנת 'שכנגדו' היא לרעת החשוד, והיא מפקיעה את השבועה מהחשוד ומעבירה אותה לשכנגדו.

אולם, החזו"א (חו"מ ט, ג) אומר שא"א לפרש כך את דברי התוס':

הגמ' בשבועות (מז, א) דנה לגבי מצב שנזכר בהמשך המשנה בו שניהם חשודים, ולכן א"א להשביע גם את התובע שכנגדו כיון שגם הוא חשוד. אומרת המשנה, שהדין במצב הזה הוא - 'חזרה שבועה למקומה'. נחלקו האמוראים האם פירוש דברי המשנה הוא שחזר חיוב השבועה לנתבע המחוייב ומתשאל"מ, או 'חזרה שבועה לסיני' ופטור בלא שבועה. הגמ' תולה מחלוקת זו במחלוקת האמוראים האם יש דין מתשאל"מ. משמע שלמ"ד שיש דין כזה, הוא יחול על החשוד שבמשנה. וקשה, שכן לפי דברי תוס' בתירוץ השני משמע שבכל מקרה אין בחשוד דין 'מתוך'.

לכן אומר החזו"א שא"א לפרש כך את התירוץ השני, וצ"ל שכוונת תוס' בתירוץ השני היא כמו בתירוץ הראשון - להסביר מה הביא את חכמים לתקן דין שכנגדו נשבע ונוטל, ולא להישאר בדין מתשאל"מ. ההסבר הוא שמכיון שמדובר על אדם שמצידו יכול להישבע ואנו מונעים ממנו, לכן באו לקראתו ותיקנו דין 'שכנגדו' נשבע ורק אז 'נוטל'.

כלומר, ע"פ החזו"א שני תירוצי התוס' מסכימים שיש דין 'מתוך' גם לחשוד (למ"ד שיש דין 'מתוך'), ורק מדרבנן תיקנו לטובתו דין נשבע ונוטל.²⁰³

תקנתא לתקנתא לא עבדינן

בהמשך הגמ' שלנו מבואר שבמקום שיש חיוב שבועת היסת בלבד, אין דין 'שכנגדו', כי 'תקנתא לתקנתא לא עבדינן'.

א. מרש"י (ה, ב ד"ה 'ותקנתא') נראה שפירוש הגמ' הוא כך: שבועה דאו' היא שבועת 'נשבע ונפטר', וכל שבועת 'נשבע ונוטל' היא תקנת חכמים. חכמים תיקנו שבועת נשבע ונוטל ע"ג שבועה דאו', אך לא תקנו שבועת נשבע ונוטל ע"ג שבועה דרבנן. לכאורה, דברי רש"י מתאימים להבנה השניה שהצענו בתחילה בתוס', שהתקנה היא החמרה על החשוד. לפי

²⁰² היה אפשר אולי להסביר חילוק נוסף יש הבדל בין מצבים שהמניעה להישבע היא 'בעצם' לבין מצבים שהמניעה היא ב'מקרה'. חכמים תיקנו שבועה ל'שכנגדו' במקרה של חשוד שיש לו בעיה 'בעצם' - אם לא תתן לו להישבע הוא **תמיד** לא יישבע, אבל חכמים לא התערבו במצבים שהבעיה היא 'במקרה'. במקרה של 'נסכא דרבי אבא' הנתבע אמר 'אין חטפי ודידי חטפיי', ובכך יצר לו מניעה מקומית להישבע. אם הנתבע היה טוען טענה אחרת, הוא היה יכול להישבע, וכן בכל דיון אחר - האדם הזה יוכל להישבע, לכן לא צריך להתערב עבורו ולתקן.

²⁰³ אמנם, ע"י בספר בית ישי סי' צב שמיישב את הבנת התוס' כפשוטה עם הגמ' בשבועות.

זה, אומר רש"י: חז"ל החמירו על חשוד, ותיקנו שהתובע יוכל לשבע וליטול, אבל כל זה במקום שיש על הנתבע חיוב שבועה מדאורייתא. אם כל החיוב הוא רק מדרבנן לא מחמירים עליו פעמיים - גם לחייב שבועה מדרבנן, וגם להעביר אותה לתובע.

ב. לעומת זאת, לפי הדרך הראשונה בתוס' (והבנת חזו"א בתירוץ השני) הישכנגדו היא דווקא קולא של חכמים לטובת החשוד - אז מה הסיבה שלא נעשה תקנתא לתקנתא? הרי זה לא חומרא ע"ג חומרא אלא תקנה אחת לחומרא ותקנה אחת לקולא?

נבהיר קצת את הסברא שבדין 'מתוך שאינו יכול להישבע משלם': תוס' (ג, ב ד"ה 'בכוליה') אומרים שדין זה מוגבל רק לשבועות דאורייתא ולא לשבועות דרבנן. מה הטעם?

שבועה דאורייתא אומרת - יש כאן ספק גדול כנגד טענתך, עד שלא תברר אותו באמצעות שבועה - אתה בבעיה, ולכן אם לא תברר ניקח לך את הכסף. בשבועה דרבנן, מדין תורה אתה פטור! חז"ל אמרו שנשביע אותך ליתר ביטחון. זה ציור אחר לגמרי, ולכן כאן אין דין 'מתוך'! לכן אם ניקח נתבע שלא יכול להישבע שבועה דרבנן, ונתקן כלפיו דין 'שכנגדו' - זו תהיה חומרא על חומרא, וזה כוונת הגמ' בביטוי 'תקנתא לתקנתא' לא עבדינן.²⁰⁴

מדברי ה'קצות' (צב, י) עולות שתי אפשרויות נוספות להבנת דברי הגמ' 'תקנתא לתקנתא לא עבדינן':²⁰⁵

א. דין מתשאל"מ הוא מדרבנן ושבועת היסת היא מדרבנן. אם נניח שדין 'שכנגדו' מבוסס על מתשאל"מ נמצא שיש כאן תקנתא לתקנתא. הקצות דוחה אפשרות זו, כי לדעתו דין מתשאל"מ הוא מדאורייתא.²⁰⁶

ב. שבועה דרבנן היא מדרבנן, ופסול גזלן הוא מדרבנן²⁰⁷ לכן פסול גזלן בשבועה דרבנן נחשב תקנתא לתקנתא.

החזו"א (ט, ד) מציע אפשרות נוספת: רבנן תיקנו בנוגע לשבועה דאורייתא שלא יהא דין 'מתוך' אלא דין 'שכנגדו'. לכן בשבועה דרבנן א"א שיהיה דין מתשאל"מ, כי

---

²⁰⁴ אולי זה מה שאומר תוס' בגיטין (נא, ב ד"ה ובכוליה) שביההוא רעיא מוכח שבשבועה דרבנן אין דין 'מתוך', שהרי לפי התירוץ השני של תוס', לא מוכח שאין דין 'מתוך' דרבנן, אלא שאין דין מתוך בחשוד בכל מקרה וגם בדאורייתא.

ויתכן שכוונת תוס' שם רק להוכיח מהסוגיא שיש מושג שתקנתא לתקנתא לא עבדינן, ובההוא רעיא זה נאמר במובן אחד, ובדין מתשאל"מ בשבועה דרבנן זה נאמר במובן אחר.

²⁰⁵ תירוצים אלה קשורים להבנת כוונת תוס' ה, ב ד"ה 'ותקנתא'. עיי' תורא"ש, שטמ"ק, ובקצות הנ"ל שם.

²⁰⁶ ויש לדון שאולי גם אם זה דין דאורייתא בשבועה דאורייתא, בשבועה דרבנן זה דין דרבנן. אולם, הקצות לא מקבל גם הבנה זו.

²⁰⁷ בסוף הסוגיא הקשו הראשונים: מה שאלת הגמ' 'ותפני"ל דהו"ל רועה', הרי גזלן פסול מדאורייתא ורועה פסול רק מדרבנן! יש להעיר שלשיטת תוס' שגם גזלן פסול מדרבנן לכאורה פחות קשה. עיי' ריטב"א, נחלי"ד ובגר"א בשנות אליהו שציון שם. ויש להשוות את תירוץ הראשונים שהביא הריטב"א, שחידשו דין לגבי מי שהפקיד אצל חשוד ידוע, לתירוץ תוס' שלא שבקת חיי לחשוד שלכאורה לא מתאימים.

אז נמצא שדין שבועה דרבנן חמור מדין שבועה דאורייתא. מצד שני, א"א לעשות דין 'שכנגדו' בשבועה דרבנן, כי תקנתא לתקנתא לא עבדינן. כלומר, לא מתקנים גם שבועה דרבנן, וגם החלפה של מחוייב שבועה דרבנן. לכן בשבועה דרבנן פטור ללא שבועה.

סיכום ביניים

- על פי הסוגיא ותוס' קיימים שלושה דינים במחוייבי שבועה שאינם נשבעים:
- א. מתשאל"מ – בטענת 'איני יודע' (בחיוב שבועה דאורייתא).
  - ב. שכנגדו נשבע ונוטל – במקרה שהנתבע חשוד.
  - ג. פטור – במקרה של שבועה דרבנן נחמן (תקנתא לתקנתא לא עבדינן).